

Makale Künyesi (Çeviri): Alpay, G. ve Çokol Alpay, E. (Çev) (2021). Dil. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1006-1031.

<https://doi.org/10.32321/cutad.983531>

DİL¹

Franz BOAS
Çevirenler:
Gündoğan ALPAY²
Elmas ÇOKOL ALPAY³

ÖZET

Bu çalışma, Franz Boas'ın editörlüğünde yayımlanan *General Anthropology* adlı kitabın "Language" adlı bölümünün dilimize çevirisidir. Bu bölüm, insan toplulukları arasında dilin rolünü, çeşitli başlıklar altında genel olarak ortaya koymayı amaçlarsa da dilbilimsel açıdan önemli fikirlere kaynaklık etmiştir. Yazarın özellikle dilbilgisi başlığı altında dilbilgisinin dildeki rolüne ilişkin tespitleri, kendisinden sonra gelen dil-zihin ilişkisi tartışmalarında önemli bir dayanak noktası teşkil etmiştir. Boas'a göre dilbilgisi, kelimelerin

¹ Çeviri metnin orijinal künyesi için bkz. Boas, F. (Ed.) (1938). "Language." *General Anthropology*. NewYork: D.C. Heath and Company, s. 124-145. Eser sahibinin 21 Aralık 1942 tarihinde vefat etmesinin ardından geçen süre, yasal olarak 70 yıl şeklinde belirlenmiş koruma süresini aşmaktadır. Bu nedenle çeviriyi yapmak için herhangi bir izin alma süreci yürütülmemiştir. Çeviriyi yaparken metnin aslında kullanılan ara başlık yöntemine riayet edilmiştir. Metnin akıcılığını bozmamak adına tarafımızca gerekli görülen yerlerde, anlaşılmayı kolaylaştırmak için, Boas'ın çeşitli amaçlarla verdiği örnekler, (orj. ...) şeması ile çeviri örneğinin hemen ardından gösterilmeye çalışılmıştır. Yine aynı nedenle, metnin aslında olmayıp tarafımızca eklenen sözcükler ise köşeli parantez içinde verilmiştir. Çeviri metnin içerisindeki tüm italik yazımlar metnin orijinaline aittir. Metnin aslında, bölümün sonunda toplu şekilde yer alan sonnet ve kaynak göstermelere, okumayı kolaylaştırmak adına ilgili sayfanın hemen altında yer verilmiştir. Yazar ile çevirenin notlarının karıştırılmaması için tarafımıza ait olanların sonuna (ç.n) kısaltması eklenmiştir. Buna ek olarak ayrı bir kaynakça oluşturulmamış yazarın kaynakçası düzenlenerek metnin sonuna eklenmiştir.

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. gundoganalpay@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5336-0427>

³ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. elmascokol@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4483-8852>

cümle içerisindeki yerini belirlemeye ek olarak her deneyimin dile getirilmesi “gerekten” yönlerini de belirlemektedir. Boas’ın bu fikirleri Edward Sapir’i Amerika yerlilerinin dillerini incelemeye yöneltmiş, ayrıca Rus asıllı Amerikalı dilbilimci Roman Jakobson’un da fikirlerine kaynaklık etmiştir. Guy Deutscher, dilin zihin üzerindeki etkisini ortaya koyarken Boas’ın bu bölümdeki fikirlerinden destek almış ve kuramsal olarak her dilin her şeyi ifade edebileceğini ancak diller arasındaki farkların, dilin konuşanları ifade etmek zorunda bıraktığı yapılarda aranması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ona göre dildeki bu “gerekten” yapılar konuşurların zihinleri üzerinde de etkiye sahiptir.

Anahtar kelimeler: Dil, dil bilgisi, dil ve kültür, dil ve zihin ilişkisi.

LANGUAGE

ABSTRACT

This study is the translation into our language of the section “Language” of the book titled *General Anthropology*, edited by Franz Boas. Although this chapter aims to reveal the role of language among human societies in general and under various titles, it has been the source of important linguistically important ideas. The author’s determinations regarding the role of grammar in language, especially under the title of grammar, constituted an important mainstay in the language-mind relationship discussions that followed. According to Boas, grammar, in addition to determining the place of words in sentences, also determines the aspects that “necessary” be expressed in each experience. These ideas of Boas directed Edward Sapir to study the languages of the Native Americans and also inspired the ideas of the Russian-American linguist Roman Jakobson. Guy Deutscher, while revealing the effect of language on the mind, was supported by the ideas of Boas in this section and pointed out that theoretically every language can express everything, but differences between languages should be sought in the structures that the speakers have to express. According to him, these “necessary” structures in language also have an effect on the minds of the speakers.

Keywords: Language, grammar, language and culture, language and mind relationship.

Dilin Genel Karakteristiği: Terimin en geniş anlamıyla dil, bireyin duyuşsal, duygusal ve istemli deneyimlerinin ifade edildiği ve başkalarına aktarıldığı araçları kapsar. Sırasıyla işitsel, dokunsal ve görsel izlenimleri ileten ses, dokunma ve vücut hareketleri bu amaçla kullanılabilir.

Hayvanlar Arasındaki İletişim: Hayvanlar⁴ duygularını çığırma, dokunma ve görülebilir hareketler aracılığıyla aktarırlar. Üstelik bu hareketler tepkisel korku, öfke veya haz deneyimleriyle ilişkili olmalarından dolayı önemlidir. Sürü liderinin çığı, yaklaşan tehlikeye karşı bir uyarı görevi görür. Erkek kuşun tüylerinin görünümü dişiyi etkiler. Bir karınca duyargasının dokunuşu, diğer karıncanın tepki vereceği bir mesaj iletir. Bazı hayvanlar farklı duygusal durumlara tepki verebildikleri veya hemcinslerine çağrıda bulunabildikleri çok sayıda farklı çığına sahiptir. Maymunun yüzünü buruşturması onun zihinsel uyarılmasının doğasına işaret eder.

Belirli bir bedensel tepki, benzer duygusal deneyimlerle ilişkili olduğu sürece aynı gruptaki diğer hayvanları da harekete geçirecektir. Ancak bu gruptaki hayvanların aynı türden olmaları gerektiği gibi benzer durumlara ait bir hatıra veya türün belirli tanımlanmış niteliklerinden daha hassas bir karaktere sahip olmaları da gerekmez. Bu konuya dair deney ve gözlem yelpazesi oldukça geniştir. Hayvanların çığı tehlikenin, kaçışın, yiyeceğin veya açlığın tatminine dair hatıralardan daha özel bir şeyi ifade edemez. Bir hayvanın görsel, dokunsal veya işitsel işaretlerle özel bir deneyimi tarif ettiği hiçbir vaka gözlemlenmemiştir.

Vücudun belirli hareketleri veya hayvanların tavrındaki değişiklikler de diğer bireyler tarafından anlaşılabilir durumların göstergesidir. Bakışların ilgi uyandıran bir nesneye çevrilmesi, vücudun pür dikkat sabit pozisyonu, koku alındığındaki hareketler, tüy veya kılların heyecan anında dikleşmesi, keyifli bir ruh hâli içindeyken köpeklerin kuyruğunu sallaması [vb. davranışlar] benzer uyarılara aynı şekilde tepki veren diğer bireyler tarafından kesinlikle anlaşılmaktadır. Bir bireyin hareketleri diğer bireylerde belirli tepkilere neden olur. Kuşlarda tüylerin sergilenmesi gibi özellikle dişinin dikkatini çekmeyi amaçlayan erkek davranışları, bir tür dans olarak tanımlanabilecek hareketler ve de özellikle genç bireylerin diğerlerini oyuna davet eden hareketleri bunlara uygun örneklerdir.

İnsan da hareketleri ve sesi aynı şekilde kullanır. Ancak onda muğlak ifadelere ek olarak, belirli deneyimlerin belirtildiği başka şeyler de vardır. Hem hayvan hem de insan, dikkatini celp eden bir nesneye doğru başını çevirir. Buna ek olarak yalnızca insan, nesnenin hareketini göstermek ve onu takip etmek için ellerini serbestçe kullanabilme yeteneğine sahiptir. Duygusal tutumlara, eylemlere karşılık gelen sinirsel donatılar eşlik eder. Fakat bu durum uyarın

⁴ Alverdes, F. (1927), *Social Life in the Animal World*. New York: Harcourt Brace and Company Inc.

yeterince güçlü olduğunda meydana gelir. Uyarıların zayıf olması durumunda ise, [duygusal tutumlar] yalnızca çağrı, bazı nesnelere uzak durma veya düşmanca bir nefret gibi manalı hareketlere neden olur.

Bu hareketler durumların açık bir şekilde birbirlerinden ayrışmasıyla daha da artmış, muhtemelen ilkel biçiminde yalnızca pekiştirilmiş sinirsel donatılardan ibaret olan ve sonradan her yerde eklememeli⁵ konuşmaya eşlik edecek şekilde gelişen bir işaret diline⁶ yol açmıştır. İşaret dilinin konuşma ile beraber veya ondan önce gelişip gelişmediğini söyleyemeyiz. Basit işaret dili, düşünce ve konuşmanın da eşlik ettiği zayıf sinirsel donatılara karşılık gelen hareketlerden oluşur. Ancak hem işaret dilinin hem de konuşmanın gelişimi için, [öncelikle] insanın belli deneyimleri ifade etme becerisini kazanmış olması gerekmektedir. Bunu mümkün kılmak için, önemli sembollerin miktarı muazzam bir şekilde artmış olmalıdır. Yine de yaşamın akışı içinde ortaya çıkan durumlar o kadar çeşitlidir ki, sıklıkla meydana gelen durumlar hariç söz konusu ayrışma, her deneyimin müstakil bir sessel veya görsel sembolle ifade edilebildiği bir mertebeye kadar asla ilerleyememiştir. Esasen her deneyimin benzersizliği dikkate alındığında böyle bir ayrışma imkânsız olacaktır. Konuşma dilinde olduğu gibi işaret dilinde de birbiriyle ilişkili pek çok durum benzer kurallı ifadelerle dışa vurulur. Bir başka deyişle benzer deneyimlerin bir araya getirdiği bir gruplama devamlılık sağlamış ve bunlar belli sembollerle ifade edilmiştir. Dolayısıyla, jestlerle veya sesle karşılanan *köpek, su, koşma, uyku* ifadeleri, her biri tek bir muğlak sembol altında yorumlanan çok sayıda farklı deneyimi içerir. Aynı deneyimlerin diğer yönleri de benzer şekillerde ifade edilebilir. Bu sembollerin kombinasyonu vasıtasıyla durumun bütünü çeşitli açılardan tanımlanır ve o şekilde iletilir.

Hem jestlerin hem de sözlü iletişimin daha da gelişmesinde bu iletişim yöntemlerinin belirli durumlara dikkat çekme imkânı tanınmasının tetikleyici bir rol oynadığı varsayılabilir. Ancak çoğu durumda iletişimin hızlı olması arzu edilmiş olmalıdır. İşaret dili,

⁵ Orijinal metinde *articulate* sözcüğü ile ifade edilen kavram, Türkçede boğumlanma ya da artikülasyon olarak da bilinir ancak eklememe sözcüğü artikülasyonu sağlayan kasların, sesi birbiriyle etkileşerek oluşturdukları düşünüldüğünde buraya daha uygun düşmektedir. Metnin geri kalanında da kavram bu şekilde ifade edilmiştir (ç.n).

⁶ Mallery, G. (1881), *Sign Language among North American Indians*, Annual Report of the Bureau of Ethnology, C. 1, ss. 263-, Washington: Government Printing Office; Tylor, E. B. (1865), *Researches into the Early History of Mankind*. London: John Murry. ss. 14; Wundt, W. (1900), *Volkerpsychologic. Die Sprache*, Leipzig: Wilhelm Engelmann.

resimsel hareketlerle bütün bir durumun hemencecik tanımlanabilmesi avantajını sunar. Buna ek olarak hâlihazırda farklı dilleri konuşan bireyler arasındaki ilişkide veya sağır dilsizlerin doğal işaret dilinde olduğu gibi konuşulan dilin anlaşılmadığı zamanlarda da kullanılmaya devam eder. Ancak karanlıkta veya benzer pek çok durumda kullanışsız olduğu için göze çarpan bazı dezavantajları da bulunmaktadır.

Eklemlenmeli seslenme örneklerine hayvanlar tarafından çıkartılan seslerde de rastlanır. Bu örneklerin sembolik değeri taklidî jestler kadar belirgin değildir ancak onlar da manalı uyarılardan gelişmiş olmalıdır. Jestler yalnızca istisnai durumlarda bir iletişim aracı olarak kullanılır ve genelde konuşmaya eşlik eder. Bu durum, eklemlenmeli seslenmenin jestten çok daha esnek olduğunu göstermektedir.

Hayvanlarındaki gibi jest veya çılgınlıklar hâlâ varlığını korumaktadır. Bunlar acı, zevk, öfke veya korku nidaları gibi heyecan dolu durumlara anında verilen tepkilerdir. Sembollerin kendileri belirli ifadelerden kaynaklanmış olsa bile, bunlar, konuşmanın özgül çağrışımından yoksundur. *Ay!*, *ah!* (orj. ouch) ve *allah allah!*, (orj. heavens) gibi farklı türden nidalar buraya aittir.

Sınıflandırma Kategorileri: Herhangi bir dilde deneyimlerin farklı yönlerini ifade etmek için kullanılan kelimelerin sayısı, -yani ses sembolü gruplarının sayısı- sınırsız olamaz. Yeni bir durumun ayırıcılığına varılması, o durumun önceki bir duyusal izlenime yeterince benzer olarak deneyimlendiğine ve böylece onunla birleştirildiğine işaret eder. Örneğin, içinde su bulunan pek çok farklı form aynı kategoride birleştirilir ve aynı sözcük tarafından ifade edilir. Eğer daha özel bir deneyim iletilecekse bu geniş kategoriler belirlenmeli ve belirli durumları kapsayacak şekilde sınırlandırılmalıdır. Bu onların diğer kategoriler tarafından tamamlanması ile sağlanır. “Köpek havlıyor” dediğimizde köpek kavramına yeni bir fikir eklemiş olmayız. Ama tek bir duyuya yönelik algımızı, deneyimimizin farklı yönleri ve içeriğini işitene aktarmaya yetecek kadar kapsamlı bir dizi sözcük aracılığıyla ifade etmiş oluruz. Başka bir deyişle, dilde iletilecek deneyim, her biri belirli fonetik birimler veya sözcük grupları tarafından ifade edilen bir dizi farklı görünüş⁷ ile

⁷ Terim metnin aslında *aspect* sözcüğü ile karşılanmaktadır. Türkçeye “görünüş” olarak çevrilen bu terim, bizim terminolojimizde fiil ile ilgili olup zaman, bitmişlik, süre ve tekrar ile ilgili kategorileri ifade eder. Yazar metinde *aspect* terimini yalnızca fiil ile ilişkili konularda değil, kişi ve nesne öğeleri için de kullanmaktadır. Metnin geri kalanında da sözcük “görünüş” olarak tercüme edilmiştir (ç.n).

sınıflandırılır. Bu durum, söz konusu birimlerin ilişkili oldukları yönü ifade etmek için bazı sistemlere göre koordine edilmesi gerektiği anlamına gelir. “Adam boğayı öldürdü” veya “Boğa adamı öldürdü” cümleleri öğelerin ilişkiye sokulma şeklinin önemini örnekler.

İleri sürülen bu fikirler, her dilin deneyim evreni tarafından belirlenen bir kelime dağarcığına, onun sınıflanmasında uygulanan kategorilere ve bu unsurların ilişkilendirildiği bir dilbilgisine sahip olması gerektiğini gösterir. Dil, kelime dağarcığı ve dilbilgisi olmadan mümkün değildir. Sözlü bir dil için doğru olan şeyler aynı şekilde işaret dili için de geçerlidir. İşaret dilinde tek bir deneyim farklı noktalardan gözlemlenmeli ve ayrı ayrı durumları ifade eden jestler koordine edilmelidir. Aslında, her konuşma dilinin, kendi kelime hazinesi ve dilbilgisi, her işaret dilinin de kendi işaretleri ve işaretlerin sırasının gözetildiği ölçüde iptidai bir dilbilgisi bulunmaktadır. Örneğin “büyük köpek beni ısırdı” cümlesi, işaretler aracılığıyla “köpek ki o büyük, beni ısırdı” veya vurguya göre “beni, büyük köpek ısırdı” şeklinde ifade edilebilir.

Sesbilgisi: Eklemlenmeli dil akciğerler, gırtlak, dil, damak, dudaklar ve genzin hareketleri sonucu ortaya çıkar. Bunlar aracılığıyla kısa süreli sesler üretilir. Bu seslerin bazıları üretimleri sırasında kararlı bir karaktere sahipken, bazıları ise değişkendir. Her biri, açıkça kendine en yakın sestən ayırt edilebilecek şekilde meydana getirilir. Böylece her sesi bir birim olarak tanımak mümkün hâle gelir. Kararlı sesler birçok dilde görülen ünlüler veya *t*, *s* gibi ünsüzlerdir. Kararsız sesler ise kayan ünlüler, ikiz ünlüler ve *ts* gibi ünsüzler veya vokalik tınlaması gidip gelen ünlü/ünsüz ses birimlerini ifade eder. Ağız boşluğu organları, ses telleri ve özellikle de dilin hareket edebilirliği nedeniyle, üretilebilecek seslerin sayısı sınırsızdır. Ancak onlar akustik niteliklerine göre, ünlüler ve ünsüzler (*t*, *k*, *s* vb.) gibi kolayca ayırt edilen öbekler altında birleştirilebilirler. Konuşma organlarının istemli hareketleri, vücudun başka herhangi bir bölümünün hareketlerinden çok daha kolay üretilebilir. Çeşitli sesler üreten karmaşık pozisyonların kombinasyonları büyük bir hızla meydana getirilebilir. Yavaş bir konuşmada tek bir ses, çoğu zaman saniyenin 0,07’sinden fazlasını gerektirmez. Vürtüözler benzer hareket hızlarına, parmakların ardı ardına kullanılması ile ancak ulaşabilirler. Düşüncenin iletilebilmesi için böylesine hızlı bir hareket kullanımı, en kısa süreli duyu iletileri arasında ayırım yapabilen kulağın hassasiyeti sayesinde mümkün olabilmektedir. Görsel veya dokunsal iletiler buna eşit bir hızda iletilemezler. Çünkü böyle bir durumda anlık izlenimler

bulanıklaşacaktır. Sadece okumanın gelişmesiyle konuşulan sözcüğün hızını aşan bir iletişim aracına sahip olunmuştur.

İfade İçin Kullanılan Materyalin Seçimi: Fizyolojik olarak sayıca sınırsız olsalar da eklememeli sesler, yalnızca konuşmada alışageldiği şekilde üretilenlerin sayısı sınırlı olduğunda tanınabilirler. Nadiren tekrarlanan müstakil sesler veya ses kümeleri ise hafıza üzerinde iz bırakmazlar. Dahası telaffuz hızı, aynı hareketlerin otomatik olarak tekrar edilmesine bağlıdır. Böylelikle neden her dilin sınırlı sayıda ses kullandığı ve bir fonem sistemi oluşturduğu anlaşılır hâle gelir. Sınırsız sayıda eklememeli ses, dili telaffuz edilemez ve anlaşılabilir hâle getirecektir.⁸

Aynı şey sözcükler için de söylenebilir. Her duyu deneyimi için bir adet olmak üzere sonsuz sayıda kelimenin oluşturulması, dili imkânsız kılar. Çünkü aynı deneyim asla birbirinin özdeşi olacak şekilde tekrarlanmaz. [Yukarıda] sınıflandırmanın kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştı. Farklı pozisyonlarda veya faaliyetlerde olan aynı köpek veya farklı zamanlarda görüldüğü şekliyle ayrı ayrı her bir köpek, her biri belirli bir sözcükle belirtilmekten ziyade, her koşulda ve faaliyetteki her tür köpek tek bir terim altında sınıflandırılır.

Seslerin ve kelimelerin sınırlandırılması tüm dillerde konuşmanın oluşumu için bir zorunluluk iken, seslerin seçimi ve deneyimin sınıflandırılması ilkelerinin tüm dillerde aynı olacağını varsaymak için hiçbir neden yoktur. Esasen dillerde çok çeşitli sınıflandırma ilkelerinin kullanıldığını görmekteyiz. Bazı diller müziksel perdede bir ayırım aracı olarak kullanır. Ünlülerin veya ünsüzlerin uzunluğu karmaşık bir ses kümesi içerisinde önemli veya ilgisiz olanları ayırabilir. Bazı diller, seslerin üretimi için (bizim *p*, *b*, *m* seslerinde yaptığımız gibi) dudakları kullanmazlar. İngilizce gibi bazı diller ise, art damak kullanılmaktan kaçınır. Sesler havanın akciğerlerden doğrudan çıkartılması, ağızda sıkıştırılması, açık dudak aralığından ağız içine çekilmesi ya da dil ile damağın arasındaki bir açıklık üzerinden içeri girmesiyle üretilebilir.

Duyusal deneyimlerin gruplandırıldığı sınıflandırmalar da aynı derecede çeşitlilik arz eder. [Yukarıda] hayvan çığlıklarının özel bir durumu ifade etmediğine dikkat çekilmişti. Bu nedenle insan konuşmasının başlangıcında, çeşitli eklememeli sözlerin değerlerinde, nihayetinde her bir ifade grubu özgül bir anlam kazanana kadar

⁸ Bloomfield, L. (1933), *Language*, Chicago and London: The University of Chicago Press. s. 74-.

giderek artan bir daralma varsayılabilir. Durum böyleyse, iptidai dillerde ayrışmamış ifadeler bulmayı bekleyebiliriz. Bu bir dereceye kadar doğrudur. Çünkü etimolojik süreçlerin hâlâ açık olduğu dillerde pek çok terim, birbirini sınırlayan genel anlama sahip birkaç unsurun birleştirilmesiyle oluşturulur. Bu tür genelleştirilmiş öğeleri, dilsel ifadenin erken biçimleri olarak düşünmek mümkün olsa da, bu dillerin insan konuşmasının erken bir hâlini temsil ettiğini öne sürmek savunulabilir olmayacaktır. İptidai dillerin de şimdiki biçimleri, kendi dilimizin şu anki biçiminden daha az olmayan uzun bir tarihî gelişmenin sonucudur.

Burada birkaç genelleştirilmiş terim örneği verilebilir. Siyu (Dakota) yerlilerinin *kırmak*, *yırtmak*, *kesmek*, *parçalara ayırmak* için özel terimleri yoktur. Tüm bunları “kopmak” anlamına gelen genel bir terim ile ifade ederler.⁹ Haida yerlileri ise, genel anlama sahip fiilleri başka öğelerin dâhil edilmesi suretiyle özelleştirerek kullanırlar. Onlarda özelleşmenin sağlandığı kategoriler önemli ölçüde farklılık gösterir. [Yine] Siyu dilinde, vasıta durumunu¹⁰ (orj. instrumentality) ifade eden öğeler yer alır. Siyular *koparmak* yerine “zorlayarak koparmak”; *yırtmak* yerine “çekerek koparmak”; *kesmek* yerine ise “keserek koparmak” ifadelerini kullanır. [Görüldüğü gibi] bunların hepsinde “koparmak” terimi çok geneldir. Haida yerlileri vasıta durumuna (orj. instrumentality) ek olarak eylemden etkilenen nesnenin biçimini sınırlayan öğelere de yer verir. [Örneğin] onlar ip gibi bir nesneyi kastederek “onu koparıyor” demek yerine, “çekerek, ip nesnesini koparıyor” demek zorundadır. Böylece onlar “koparmak” genel terimini iki yönden sınırlandırmış olur. Bu sınırlama koşullarının zorunlu olduğuna dikkat edilmelidir.¹¹

Neredeyse tüm özel anlamlardan yoksun olarak adlandırılabilen gövdeler meydana getirmelerine rağmen, fiillerden türetilmiş isimlerin anlamları, muhtemelen fiillerden türetilmiş isimlerin anlamlarından çok daha belirgindir. Bunlar anlamlarını ancak özelleşmiş öğelerin eklenmesiyle elde ederler. Bu, *şey* terimini “falan olan bir şey” şeklinde yeni öğelerle nitelendirmek gibi bir durumdur.

⁹ Boas, F. (1911). *Handbook of American Indian Languages, Bulletin of the Bureau of American Ethnology*, Washington: Government Printing Office, 40, I, 20.

¹⁰ Instrumental terimi, Türkçe dilbilgisi kitaplarında, çoğunlukla fiilin hangi araçla işlendiğini ifade etse de bu işlevinin yanında fiilin kiminle, nasıl, hangi şartlar altında ve ne zaman işlendiğini de göstermektedir (ç.n).

¹¹ Swanton, J. R. (1911), “Haida”. *Handbook of American Indian Languages, Bulletin of the Bureau of American Ethnology*, Washington: Government Printing Office. 40, I, 205.

Muhtemelen çok erken devirlerde özel ad ve önemli nesnelere adları daha belirli olmalıdır.

Bu genelleştirilmiş kavramların daha önceki, daha özel anlamlardan gelen nihai gelişmeler olmadığına (burada dil tarihindeki yaygın oluşum süreci göz önüne alınmalı) inanmak için nedenlerimiz var. Ancak biz burada ilk dilin daha temel bir özelliği ile ilgileniyoruz.

Genelleştirilmiş terimler, genelleştirme yönü nasıl olursa olsun herhangi bir kurala tabi değildir. Aksine oldukça belirli anlamlara sahip pek çok arkaik örnek bulunur. Bu durum, pek çok yönden kültürel öneme sahip olan ve birden fazla amaç doğrultusunda kullanılan nesnelere için geçerlidir. Eskimoların yaşamında yağın kar, zemindeki yumuşak kar, sürüklenen kar veya rüzgârla oluşan kar yığını gibi *kar* türleri tamamen farklı şeyleri ifade eder¹². Tatlı su buz, tuzlu su buz, buz dağı onların hayatlarında oldukça farklı roller oynar ve bunların hepsi farklı terimlerle belirtilir. Tıpkı at yetiştiriciliğinde at için yaşa, cinsiyete, dona ve yürüyüş şekline göre pek çok terime sahip olunması veya Chuckcheelerin ren geyikleri için geniş bir isim yelpazesine sahip olmaları gibi.¹³ Nesnenin insan yaşamındaki belirli işlevlerinin oldukça farklı olduğu pek çok durum için, genel bir terimden bahsedilemez.

Durumları veya eylemleri ifade eden kelimelerde, atıfta bulunan nesnelere biçimi veya kıvamı açısından genellikle güzel ayrımlar yapılır. *Atmak*, atılan nesnenin şekline göre uzun, yuvarlak veya düz, kıvamına göre ise katı veya akışkan olarak değişik şekillerde ifade edilebilir. Bizler, bir yerde var olmayı ifade eden filleri, ağaç *dik duruyor* (orj. a tree stands), nehir *akıyor* (orj. a river runs), kütük *yatay duruyor* (orj. a log lies) şeklinde ayırt ediyoruz. Dakota dilinde *kırmaya* karşılık gelen kelime, kırılan malzemenin sertliğine, yumuşaklığına, taneli olup olmadığına ve diğer özelliklerine göre farklılaşır.

Öyle görünüyor ki, günümüz dilleri, hayvan çığlıklarının gelişim çizgisi üzerinde olan ayırt edilmemiş ifadelerin yanında, kapsamı kültür tahakkümü ve geleneksel sınıflandırma ilkeleri tarafından belirlenen tamamen özel karakterli unsurlar da içermektedir.

¹² Boas, F. (1911), "a.g.e.", s. 25.

¹³ Bogoras, W. (1904-1909), *The Chukchee*, The Jesup North Pacific Expedition, C. 7, s. 74, Leiden: Brill - New York: G.E. Strechert.

Farklı diller tarafından kullanılan, farklı sınıflandırma ilkeleri temelinde iki örnek üzerinden gösterilebilir: Sayılar¹⁴ ve akrabalık terimleri¹⁵.

İngilizcede birimler¹⁶ onlu gruplar hâlinde düzenlenir. Örneğin, ilk dizinin bir üst birimini¹⁷ on olarak adlandırabiliriz. Bu durumda yüz [10x10], ikinci dizinin bir üst birimi olacaktır. Ancak terminolojimizde pek de tutarlı değiliz. Çünkü üçüncü dizinin bir üst birimi, [bin yerine] yüz çarpı yüz ile on bin olmalıydı. Pek çok dil, her el ve ayaktaki parmakların sayısını dikkate alarak, sayıları beşlik sisteme göre gruplandırır ve yirmi sayısına “bir adam” der. Dolayısıyla on sekiz sayısı “diğer ayak üzerinden üç”, yetmiş iki sayısı ise “üç adam (3x20) ve bir ayak üzerinden iki (12)” şeklinde olacaktır. Aktarmanın güçlüğü yüksek sayılarda daha da belirgin şekilde görülür. 5729 sayısı bizim için, beş adet üçüncü dizinin bir üst birimi (5000) artı yedi adet ikinci dizinin bir üst birimi (700), artı iki adet ilk dizinin bir üst birimi (20) ve üzerine dokuzu ifade eder. Beşlik-yirmilik (quinary-vigesimal) sistemde bu sayı, 14x400 (bir ayak üzerinden dört çarpı ikinci dizinin bir üst birimi) artı 6x20 (diğer el üzerinden bir çarpı ilk dizinin bir üst birimi) artı 9 (diğer el üzerinden dört) veya [(2x5+4) x 400] + [(5+1) x 20] + (5+4) veya 14x400 = 5600, 6x20 = 120, 5+4 = 9 toplamda ise 5729 şeklinde ifade edilebilir. Birimlerin gruplandırılması bizimkinden oldukça farklıdır ve bir sistemde herhangi bir yüksek sayının ifadesi, yalnızca aritmetik analizle yapılabilen yeni ilkelere göre yeniden gruplamayı gerektirir.

Belki de bir üst birimli başka sayı sistemleri daha da şaşırtıcıdır. Örneğin, dörtlük sisteme göre hesap şöyle olmalıdır: bir, iki, üç ve - bizim sembol olarak 10’u kabul ettiğimiz gibi- ilk dizinin bir üst birimi olan dört. Benzer şekilde bizim 100 sembolüyle karşıladığımız ikinci dizinin bir üst birimi ise dört çarpı dört ile on altı olurdu. Eğer böyle bir dilin rakamlarını bizim sistemimize göre yazacak olsaydık bunlar 1, 2, 3, 10, 11, 12, 13, 20, 21, 22, 23, 30, 31, 32, 33, 100 vb. şeklinde devam ederdi; 3x3 = 9 hesabımız da orada 3x3 = 21 olurdu.

¹⁴ Bloomfield, L. (1933), “a.g.e.”, s. 279; Conant, L. L. (1893), *Primitive Number Systems, Annual Report of the Smithsonian Institution*, Washington: Government Printing Office, s. 583-

¹⁵ Bloomfield, L. (1933), “a.g.e.”, s. 278.

¹⁶ Metnin orijinalinde *unit* olarak ifade edilen sözcük “birim” olarak çevrilmiştir. Buradaki birim, terminolojik olarak basamaklı sayma sisteminde tek haneli bir sayıyı temsil eden konum olarak düşünülmelidir (ç.n).

¹⁷ Sözcük, metnin orijinalinde *higher unit* şeklinde ifade edilmektedir. Yazarın bunu sayma sisteminde bir sonraki basamağa geçmeyi sağlayan birim yani taban olarak düşündüğü anlaşılmalı ancak yazarın üslubuna müdahale etmemek adına tarafımızca “bir üst birim” şeklinde çevrilmiştir (ç.n).

Görülebceği üzere bizim aritmetiğimiz onlu sisteme dayanırken bahsedilen sistemi kullananların aritmetiği dörtlü sisteme dayanmaktadır.

Akrabalık adları üzerinden de benzer gözlemler yapılabilir. [İngilizcede] Bizler en yakın akrabalarımızı nesil, cinsiyet ve soy hattına göre (doğrudan veya ikincil) sınıflandırıyoruz. Dolayısıyla anne, baba, oğul, kız, amca/dayı, hala/teyze¹⁸; erkek kardeş, kız kardeş, kuzen, erkek yeğen, kız yeğen gibi terimlere sahibiz. Kuzen terimi cinsiyeti göz ardı ettiği için genel kurala tam anlamıyla uymaz. Diğer dillerde başvurulan ilkeler oldukça farklı olabilir. Annenin veya babanın soyu ayrı edilebilir ve aynı kuşaktaki görece yaş farkı ifade edilebilir. Bunlar bizim sistemimize dâhil edilmiş olsaydı, amca/dayı (orj. uncle) ve hala/teyze (orj. aunt) için dört [ayrı] terime sahip olacaktık. Bunlardan ikisi, Latince *patrius* ve *avunculus* sözcükleri gibi, anne veya babanın soyunu ifade etmekle beraber aynı zamanda amca/dayı ya da hala/teyzenin anne veya babadan daha yaşlı ya da genç olup olmadığını da vurgular. Bizim birbirinin muadili olan kardeşleri (aynı ebeveynin çocukları) ifade etmek için kullandığımız karşıt cinsiyetlere karşılık gelen *erkek kardeş* (orj. brother) ve *kız kardeş* (orj. sister) terimleri *büyük* ve *küçük* erkek veya kız kardeş olmak üzere ikiye ayrılacaktır. Aksine, baba ve amca, anne ve teyze, erkek kardeş veya kız kardeş ile kuzen, oğul veya kız, kız yeğen ve erkek yeğen gibi akrabalık adlarına karşılık gelen doğrudan veya ikincil soy hatlarını gösteren terimler arasında ayrım yapılmadığında bunlar birbirine karışacaktır. Yabancı sistemlere bakarak her bir akraba için doğru terimi bulma çabası, sınıflandırmanın temel farklılıklarını ve birini diğerine çevirirken karşılaşılan zorlukları açıkça ortaya koyar.

Ses Sembolizmi: [Ses sembolizmi], kendisiyle ilişkili sesleri taklit ederek bir duyu deneyimini ifade eden özel sözcük türüdür. İngilizce *cuckoo* ‘guguk kuşu’ veya *chickadee* ‘baştankara’ gibi kuş adları o kuşların seslerini yansıtır.¹⁹ Sesli tasvirin tıpatıp aynı olmaması doğaldır. Bu büyük ölçüde dilin kullandığı seslere ve diğer ses çağrışımlarına dayanır. Bu nedenle Navaho yerlileri bir çobanaldatanın ötüşünü *wüwü wüwü wüwü wüwü* şeklinde, bir baştankaranın ötüşünü ise *chishi chishi bebé* şeklinde telaffuz eder. Chinook yerlileri mavi alakarganın ötüşünü *keskes*, Çimmesyanlar ise

¹⁸ İng. aunt sözcüğü anneden ya da babadan olan kan bağıını ifade etmez ancak Türkçe bu terimi anne ya da babadan olan kan bağıını gözeterek ayırır. O nedenle çeviride sözcüğü “hala/teyze” şeklinde bir ifadeyle karşılamayı uygun gördük. Benzer bir başka durum İng. uncle “amca/dayı” sözcüğü için de geçerlidir (ç.n).

¹⁹Bloomfield, L. (1933), “a.g.e.”, s. 156.

gus gus şeklinde ifade eder. Bir başka durumda, Kolumbiya Nehri'nin ağzında konuşulan bir Amerikan yerli dili olan Chinook'da *hehe* "gülme", *hoho* "öksürme", *hum* "koklamak" terimlerinde olduğu gibi sesli tasvir hemen anlaşılabilir. Bu dilde ve birçok Bantu lehçesinde ses taklidi ile yeni kelimelerin oluşturulması çok canlı bir süreçtir.

Bazı durumlarda ses ve kavram arasındaki ilişki daha uzak bir özelliğe sahiptir. Çoğumuzun hissedeceği gibi yüksek perde ve normalden fazla uzunluk -belki de *i* ünlüsü (İng. *ee*)- küçüklüğe işaret ederken; düşük perde, normal uzunluk ve *a, o, u* ünlüleri (İng. *oo*) büyüklüğe işaret eder. Ne şekilde olursa olsun aynı izlenimlerin tüm diller tarafından aynı şekilde aktarıldığı kesin değildir. Ancak benzer olgulara da sıklıkla rastlanır. Boyutun büyüklüğü veya küçüklüğü ya da yoğunluk sesin farklı kullanımları ile ifade edilebilir. Örneğin, Idaho'da konuşulan bir yerli dili olan Nez Perce'de küçüklüğü işaret etmek için *n* sesi *l*'ye dönüştürülürken, Dakota dili ise yoğunluğun fazlalığını göstermeyi sağlayan *s*'nin *sh*'ye veya *z*'nin *j*'ye dönüştüğü pek çok kelimeye sahiptir. Chuckhee dilinde anlamdaki bir nüans *l* sesinin *ch* ile değiştirilmesiyle elde edilir. Kuşkusuz dilin gelişmesinde ses, görüntü ve temas arasında belirli türden bir sinestezi rol oynamıştır.

Dilbilgisi: Dilbilgisinin, bir deneyimin farklı yönlerini ifade eden çeşitli sözcükler arasındaki ilişkiyi belirlediğine işaret edilmiştir. Ancak dilbilgisi bir başka önemli işlevi daha yerine getirir: Dilbilgisi her deneyimin ifade edilmesi *zorunlu* olan yönlerini belirler. İngilizcede *The man killed the bull* 'Adam boğayı öldürdü.' dendiğinde, geçmiş zamanda belirli ve tek bir boğanın yine belirli ve tek bir adam tarafından öldürüldüğünü anlıyoruz. İngilizcede bu deneyimi, kastedilenin belirli veya belirsiz herhangi bir kişi ya da boğa mı, yoksa bir veya daha fazla kişi ya da boğa mı olup olmadığı konusunda şüpheye kalacağımız bir şekilde ifade edemeyiz. Benzer şekilde dilimiz olayın şimdiki zamanda mı yoksa geçmiş zamanda mı gerçekleştiği konusunda da bizi şüpheye bırakmaz. Bizler bu görüşler arasında seçim yapmak zorunda kalırız. Bu zorunlu görüşler, dilbilgisel araçlarla ifade edilir. Farklı dil gruplarında, seçilen görüşler temelde farklılık gösterir. Bir örnek vermek gerekirse, İngilizcede belirlilik, sayı ve zaman zorunlu görüşler iken başka bir dilde konum itibarıyla konuşanın uzaklık veya yakınlığı, başka herhangi bir yerde olup olmaması veya bilgi kaynağının görecek, işiterek ya da çıkarıma dayalı olup olmadığını ifade eden zorunlu görüşleri bulabiliriz. *The man killed the bull* 'Adam boğayı öldürdü.' demek yerine *This man (or men) kill (indefinite tense) as seen by me that bull (or bulls)* 'Bu adam (veya bu adamlar) öldür-

(belirsiz zaman çekimi) boğayı (veya boğaları) benim tarafımda görüldüğü gibi.’ demek zorunda kalmabilir. Bazı diller ifade edilmesi zorunlu olan pek çok görünüşe sahipken bazılarında bu çok daha azdır. İngilizcede *The sheep ate grass* ‘Koyun otu yedi.’ dediğimizde, diğer şartlarda zorunlu olan çokluk durumu belirsizdir. Ancak durum veya bağlam, kast edilenin bir veya daha fazla koyun olup olmadığını netleştirebilir. Bu gösteriyor ki, zorunlu görünüşlerin azlığı hiçbir şekilde konuşmanın muğlaklığı anlamına gelmez. Gerektiğinde açıklayıcı kelimeler eklenerek muğlaklık giderilebilir. Böylelikle yukarıdaki yarı belirli “koyun otu yedi” cümlesi, *My herd of sheep ate the grass on my neighbor’s meadow* ‘Benim koyun sürüm, komşumun çayırındaki otları yedi.’ denilerek kolaylıkla belirgin hâle getirilebilir.

Bu zorunlu kategoriler değişik dillerde farklılık gösterse de, dilbilgisinin sözdizimsel işlevleri tüm dünyada ortak olan belirli ilkelere sahiptir. Burada örneğin, özne ile yüklem, isim ile sıfat, fiil ile zarf arasındaki ilişkiden veya konuşanın bizzat kendisinin ve diğerlerinin deneyimleri arasındaki ilişkiden, yani *ben*, *sen* ve *o* zamirleriyle ifade edilen ilişkiden bahsediyoruz. Bu ve diğer ilişkilerin ifade edildiği yöntemler çok çeşitli olmakla birlikte bunlar her dilbilgisinin gerekli unsurlarıdır.

Dilbilgisel Süreçler: Kelime dağarcığı birçok bağımsız birimden meydana gelirken; dilbilgisi bu birimleri işlemek için yer değiştirme, birleştirme, bağımlı unsurlar ekleme gibi az sayıda yöntem kullanır. *The men killed rattlesnake* ‘Adamlar çingiraklı yılanı öldürdü.’ ifadesinde, *The men*’in ‘adamlar’ ve *rattlesnake*’nin ‘çingiraklı yılan’ görevleri özne ve nesne olarak cümledeki yeri açısından işaretlenmiştir. *Kill* ‘öldür-’ fiiline eklenen *-ed* eki geçmiş zamanı ifade eder. *The man*’ın ‘adam’ *The men* ‘adamlar’ biçimine dönüşmesi çokluk biçimini gösterir. *Rattle* ‘çingirak’ ve *snake* ‘yılan’ sözcüklerinin birleşimi ise kastedilen yılan türünü belirtir.

Yalnızca birkaç dil, dilbilgisel ilişkilere işaret etmek için sözcüğün cümle içerisindeki konumunu kullanır. Diğerleri ya süreç içerisinde bileşen unsurlarının önemli ölçüde değişikliğe maruz kalabileceği bir kalıp²⁰ kullanma eğilimindedir ya da sözcüğün başına, sonuna ve hatta ortasına gelebilen ön ek, son ek ve iç ek gibi bağımlı birimler kullanır. Bu içsel değişimler çeşitlidir.

[İngilizcede] bizler daha önce ünlü değişmelerinde bahsettiğimiz durumların veya *see* ‘görür’ > *saw* ‘gördü’, *write* ‘yazar’ > *wrote*

²⁰ Sözcük metnin orijinalinde İng. *composition* sözcüğü ile karşılanır. Burada yazar dilbilgisel süreçlerden büküm ve çekime atıf yapmaktadır (ç.n).

'yazdı' gibi işlemlerin yanı sıra; *teeth* 'diş' ve *to teethe* 'diş çıkarmak' sözcüklerinde olduğu gibi ünsüz değişimleri ile yapılan dilbilgisel işlemlere de sahibiz. Diğer dillerde perde değişimi, genişleme (extension) ve büzülme (contraction), ikizleşme (duplication) veya yineleme (reduplication) gibi pek çok değişiklik meydana gelebilir. Bunlardan sonuncusu, kısa veya uzun sözcük parçalarına kadar uzanır ve sözcüğün başı, ortası veya sonunu etkileyen kısmi ikizleşme olarak görülebilir.

Bir deneyimin çeşitli yönlerini ifade eden bir öbeğin öğeleri arasındaki yakın ilişkiden dolayı, İngilizcede *in-possible* sözcüğünün *impossible* biçimine dönüşmesi gibi, müstakil birimlerde tamamen mekanik değişimler meydana gelebilir. Birçok dilde bu gibi değişimler çok daha fazla önem arz eder. Az önce atıfta bulunulduğu gibi ilişki unsuru olabilirler veya etkilerini kelime üzerinde ileriye veya geriye doğru uzatabilirler. Bu gruba Ural-Altay, Nez Perce ve Chukchee dilleri gibi tüm kelimedeyken veya en azından kelimenin bir bölümünde bir dizi ilişkili sesli harf gerektiren dillerin ses uyumu dâhildir.

Dillerin Tarihi: Diller durağan değildir. Sesler, anlamlar ve dilbilgisel şekiller değişebilir. Kültürel kırılmaların yaşandığı devirlerde özellikle farklı dillere sahip insanların sıkı teması nedeniyle dilsel değişimler çok hızlı olabilir. Kültürel istikrarın olduğu devirlerde ise değişim daha yavaş seyredebilir. Yazı dili olmayan dillerin çabucak değiştiği şeklindeki sıkça tekrarlanan iddia savunulabilir değildir. Grönland ve Mackenzie Nehri'nin izole Eskimo lehçeleri uzun süreli ayrışmaya rağmen çok farklılık göstermez. 16. yüzyıl Meksika'sının Nahua yerli dili, kültürel yaşamdaki değişiklikler yüzünden tamamen değişime maruz kalırken dilin sesleri olduğu gibi kalabilmiştir. Geniş dağılımlarına rağmen, Bantu dillerinin çoğu temelde fazla değişikliğe uğramamışlardır. Öte yandan, Hint-Avrupa dilleri veya Amerika'daki Siouan ve Salishan dilleri gibi diller, zaman zaman büyük bir hızla değişmiş olmalıdırlar.

Seslerin değişimi büyük ölçüde mekanik süreçlerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan bazılarının seslerin benzeşmesine veya belli bir zaman diliminde konuşulduğu şekliyle dilin karakteristiğine bağlı olduğundan bahsedilmişti. Bunlara dilin tarihsel değişimi de eklenebilir. Onyıllar ve yüzyıllar boyunca sesler çeşitli şekillerde değişime uğrar. Günümüz İngilizcesinin ağızlarında *hard* veya *bird* gibi sözcüklerde *r* sesinin düşmesi veya yerel İspanyol ağzında son hece *s* sesinin *t* sesine dönüşmesi buna örnektir.

Bu değişikliklerden bazıları, Hint-Avrupa dilleri, Afrika'daki Bantu dilleri, Amerika'daki Dakota, Salish ve Nootka gibi pek çok

yerli dilinde, *e* ve *i* (Kıta Avrupa'sındaki telaffuz gibi) ünlülerinden önce *k* sesinin *s* veya *ch* (İngilizce telaffuzda olduğu gibi) sesine dönüşmesi gibi birbirinden bağımsız olarak meydana gelir. Eskimo dilinde ise bu ileri yönlü hareketin veya *k* sesinin damaksillaşması gibi bir hadisenin aksine, gerileyici bir hareket veya ardından gırtlak ünsüzleri gelmesi beklenen ünlülerin gırtlaksillaşması olayı gözlemlenebilir²¹.

Ünlüler kadar ünsüzler de bu türden değişikliklere uğrar.²² Kelimelerin ve dilbilgisel biçimlerin aşınma eğiliminde olduğu ve vurgusuz hecelerın hızlı bir şekilde düşmeye yatkın olduğu gözlemlenebilir. Zamanla oluşan ses değişimleri çoğu zaman o kadar ileri gider ki, yalnızca kapsamlı bir bilgi, ilgili dillerdeki kelimelerin ortaya çıktığı eski formları tanımayı mümkün kılar.

Bu konuda anlamlar, seslerden bile daha istikrarsızdır. Kültürün ayrıntılarındaki her değişiklik eski kelimelere yeni bir anlam kazandırır ve yakından ilişkili dillerde gelişim süreci oldukça farklı olabilir. İngilizce *knight* 'şövalye' ve Almanca *Knecht* 'uşak, yavaş, hizmetli'; İngilizce *knave* 'dolandırıcı' ve Almanca *knabe* 'oğlan' sözcükleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde, kelimelerin anlamları, her dilin tarihi gelişim süreci içerisinde, anlam genişlemesi, anlam daralması, benzeşme veya mecaz yoluyla değişir.

Dilbilgisel biçimler, sözcüklerin anlamlarından veya seslerden daha kararlı değildir. Biçimbirimler fonetik değişmeye uğrayabilir, köken olarak aynı olmadıkları sözcük sınıflarına benzetme yoluyla kaydırılabilir ya da eski biçimbirim kaybolup yerine bir yenisi gelebilir.

Dil Aileleri: Bu kademeli dil ayrışması, günümüz dillerinin erken dönem ortaklıklarının izini sürmemize olanak sağlar. Romen dillerinin gerçek tarihsel gelişiminin bilinmediğini varsaysak bile hepsinin aynı kökten meydana geldiği hemen anlaşılacaktır. Söz varlığı ve dilbilgisi biçimleri o kadar benzerdir ki, bu grubun tüm dillerinin ortak kökeninden şüphe edilemez. Benzer şekilde; seslerin, anlamların ve dilbilgisi biçimlerinin kademeli olarak değişmesine ilişkin bir kavrayış ve daha kapsamlı bir karşılaştırma, Avrupa dillerinin çoğunun ve bazı Batı ve Güney Asya dillerinin birbiriyle ilişkili olduklarını ve bu

²¹ Thalhitzer, W. (1911), "Eskimo". *Handbook of American Indian Languages, Bulletin of the Bureau of American Ethnology*, Washington: Government Printing Office. S. 40, I, 998.

²² Sturtevant, E. H. (1917), *Linguistic Change: An Introduction to the Historical Study of Language*. Chicago: University of Chicago Press.

dillerin erken bir tarihsel bağlantıya sahip olması gerektiğini kanıtlar. Türedikleri ata dili yeniden inşa etmek imkânsız olsa da, temel sözcük biçimlerinin çoğu büyük olasılıkla yeniden yapılandırılabilir. Bu nedenle dil çalışmaları, dilde karşılığını bulduğu ölçüde insanlığın erken tarihini yeniden kurgulamada çok önemli bir yer teşkil eder. Hiç şüphe yok ki, bedensel tiplerin ve dillerin değişime maruz kaldığı koşullar oldukça farklıdır. Bu nedenle bizler *diller* tarihini araştırarak *ırklar* tarihini keşfetmeyi beklememeliyiz.

Pek çok durumda dil çalışmaları insanlık tarihindeki erken olaylar hakkında bizlere bedensel karakter çalışmalarından çok daha kesin bilgiler verir. Çünkü farklı diller birbirlerinden kesin bir çizgiyle ayrılırken bir popülasyonu oluşturan tüm bireyler için geçerli bedensel formun tüm ölçütlerini vermek zordur. Pek çok sözcük ve dilbilgisel biçim bağımsız birliklerdir ve bunların dikkate değer bir çoğunlukta farklı dillerde ortak olarak yer alması tarihsel ilişkinin tartışmasız bir kanıtıdır. Dolayısıyla bir Madagaskar dilinin Malay diliyle ilişkili olmasının kanıtı, Güneydoğu Asya ile olan yeterli tarihi bağlantısının var olmasıdır. Buna ek olarak Rio Grande havzasında ve Alaska'da konuşulan Atabask dilinin ortaya çıkması da bu iki farklı dil arasında tarihî bir ilginin bulunması gerektiğini gösterir.

Diller arasındaki genetik akrabalık sorunu bir dereceye kadar çözümlenebilir. Diller arasındaki benzerlikler uzak olduğunda kolayca üstesinden gilemeyen sorunlar ortaya çıkar.

Karma Diller: Dillerin birbirlerinden kelime kopyalamaya yatkın olduğu bilinir²³. Modern İngilizce, kökenleri Amerikan yerli dillerine ait *canoe* 'kano', *tobacco* 'tütün', *chocolate* 'çikolata'; Arapçaya ait *alcohol* 'alkol', *algebra* 'cebir'; Avusturalya yerli diline ait *boomerang* 'bumerang' ve Polinezya diline ait *taboo* 'tabu' gibi pek çok yabancı sözcüğü bünyesinde barındırır. Kopyalanan kelime türleri her zaman aynı kategoriye ait değildir. Avrupa dilleri nadiren sayı, edat ve bağlaçları; esas olarak ise isim ve filleri kopyalar. Günümüz Kwakiutl dili Nootka dilinden kopyalanmış rakamlara sahiptir (söz konusu iki dil de Vancouver Adasında konuşulmaktadır). Günümüz Nahua dili (Meksika) İspanyolcadan isim ve fiillerin yanı sıra bağlaç ve edatları da kopyalamıştır. Bunun nedeni, dilin eski sözdiziminin bozulması ve İspanyolca sözdizimine uyarlanmasıdır.

Açık bir etimolojiye ve kolaylıkla yeni türetmeler oluşturabilme kapasitesine sahip olan diller, kolayca tanımlayıcı sözcükler oluşturabildikleri için kelime kopyalama eğiliminde değillerdir.

²³ Bloomfield, L. (1933). "a.g.e.", s. 444.

Kwakiutl dilinde, vapur “arkasında ateşle suda hareket etmek”, telgraf “bir hat boyunca konuşmak”, radyo ise “havadan konuşmak” şeklinde adlandırılır. Yine de [bu dilde] *tea* ‘çay’, *coffee* ‘kahve’ ve *priest* ‘rahip’ (*le prêtre* için Chinook ağzındaki karşılığı *laplête*) gibi bazı sözcükler benimsenmiştir. Farklı dillere sahip komşu toplumlar arasında yakın kültürel ilişki olduğunda, muhtemelen tüm dillerde bazı alıntı sözcüklere rastlanacaktır.

Çoğu zaman bu alıntı sözcükler, alıcı dilin fonetik karakterine göre değişikliklere uğrar. Nitekim Alaska’daki Tlingit dili, ada içerisindeki komşularından alınan birtakım kopya sözcükler içerir. Tlingit dili (*b*, *p*, *m* gibi) dudak ünsüzlerine sahip olmadığı için bu dilde her *m* sesi, *w* sesine dönüşür. Oregon eyaletinin bir dili olan Tillamook, komşusu olan Chinook dilinden *p* ile başlayan sözcükleri kopyalamıştır. Ancak konuşurlar *p* sesine sahip olmadıkları için sesi kendi fonetik kuralları çerçevesinde *h* olarak değiştirir. Diğer değişimler ise kopyalanan sözcüğün bilindik bir sözcüğe benzeşmesi sonucu meydana gelir. Bu duruma örnek olarak edebî dildeki *renovieren* ‘yenilemek’ sözcüğünün yerini Kuzey Almancada yaygın olarak kullanılan *reinefieren* sözcüğünün alması verilebilir.

Kelimeler için doğru olan sesler için de geçerlidir. İki dil arasındaki yakın ilişkinin veya bir dilin diğeri üzerindeki egemenliğinin dilin fonetik sistemi üzerinde önemli derecede değişmelere neden olabileceğini ikna edici tarihî olaylarla göstermek kolay değildir. Günümüz Nahua dilindeki *r* sesi eski konuşma biçimine yabancı olmasına rağmen benimsenmiştir. Bu durum sadece çekimde değişime tabi olmayan alıntı sözcüklerde değil, aynı zamanda eski Nahua dilinde var olduğu düşünülen bir kökmüş gibi muamele gören *hablar* sözcüğündeki gibi, fiil biçimlerinde gövdenin bir parçası olarak da ortaya çıkar. Özellikle sert, gırtlaksı seslerin özelliğini kaybetmesi konusunda, pek çok yerli Amerikan dilinde, İngilizce eğitiminin telaffuz üzerindeki etkisi gözlemlenebilir. Bu dillerde çoğunlukla ifadenin ahengi de değiştirilir.

Dahası, çok farklı yapıları sahip dillerin konuşulduğu bütüncül alanların karakteristiği olan fonetik olayların geniş yayılımı, karşılıklı fonetik etkiler dışında neredeyse hiçbir şekilde açıklanamaz. Buna, Doğu Amerika’da olmayıp arkıtık ve Kuzeybatı Amerika’da olan dilin arkası ile üst damak arasındaki temasın ürettiği art damaksız seslerin bolluğu; Southwest ve California’da sert ve gırtlaksı seslerin yayıldığı geniş alan ve karışık sesli harflerin ortaya çıkışı; yarı kapantılı sesler *tl*, *dl* ve Batı’daki sedasız *l* sesi ve [son olarak] -muhtemelen Buşman etkisine bağlı olan- Güney Afrika Bantu dillerinin şaklamaları örnek olarak verilebilir. En inandırıcısı bunların sonucusudur. Çünkü

dünyanın başka hiçbir yerinde gerçek şaklamalar bulunmaz. Bu sesler güçlü bir nefes çekme hareketiyle üretilir. Nefes çekilerek üretilen daha zayıf sesler, Afrika'nın diğer bölgelerinde ve Kaliforniya dillerinden birinde yerel olarak ortaya çıkar.

Bir dilin ses sisteminin diğerine etkisini tarihsel olarak göstermek ne kadar zorsa, yaygın bir morfolojik kopyalamanın gerçekleştiğini ikna edici bir şekilde kanıtlamak da bir o kadar zordur. Bir dilin sözdiziminin diğeri üzerindeki etkileri kolayca kanıtlanabilir. Nahua sözdiziminin İspanyolca etkisi altındaki değişikliğinden yukarıda bahsedilmişti. Latince sözdiziminin de İngilizce üzerinde etkisi olmuştur. [Bunun yanında] var olan kategorilere uygun eklerin kopyalanması da yaygındır. Bu nedenle Latince ex- ön eki, Avrupa dillerinde ex-king örneğinde olduğu gibi kabul görür. Yine Latince kökenli *-ieren* son eki Almancada yalnızca yabancı kökenli fiilleri Almancaya aktarmada değil (*regieren* 'yönet-, hükümdarlık yap-', *blamieren* 'rezil et-, utandır-') aynı zamanda bazen Almanca sözcüklerle de (*stolzieren* 'çalım, caka satarak yürü-', *hofteren* 'lütuf dile-') kullanılır. Yalın hâle sahip olmayan Chinook dilinin, durum eklerini kullanan bir dil olan Sahaptin dili ile ilişki kurması sonucu, yalın hâli (veya bulunma hâlini) kopyaladığını vurgulamak daha ilgi çekici olacaktır. Kwakiutl dilinde, İngiliz okullarına giden yeni kuşağın bir kısmı kendi aralarında, eskicil dil öğeleri ile ifade edilen belirli tanımlık (orj. definite article) kategorisi kullanmaya başlamıştır. Kategorinin kendisi, eski Kwakiutl diline oldukça yabancıdır.

Kapsamlı bir morfolojik kopyalamanın meydana geldiğini varsaymanın en güçlü gerekçesi, farklı morfolojik tipteki dillerde bulunan benzer kategorilerin veya süreçlerin kendine özgü dağılımında aranır. Bunlar çoğu kez belirli bir bölgede meydana gelir ve söz konusu bölgenin dışında aynı kategori ve süreçler bulunmaz. Daha da önemlisi, her özelliğin diğeri özelliklerden farklı kendi karakteristik dağılımı vardır.

Burada örnek olarak, Amerika'nın kuzey uç kesimlerinde ve İrokualar arasında bulunmayan ama daha güneyde geniş bir alanda yaygın olan bir tür yineleme yönteminden söz edilebilir²⁴. Daha çarpıcı olan ise Kuzey Kaliforniya'dan Oregon, Washington ve Idaho'ya kadar uzanan bir alanın özelliği olan küçültmeyi belirtmek için ünsüz değişikliklerin ortaya çıkması; Kolumbiya Nehri civarında birbirinden oldukça farklı olan bir dizi dilde cinsiyetin kullanılması; Kaliforniya'da, Plains'in bir bölümünde ve Plateaus'da vasıta hâlinin

²⁴ Burada Labrador Algonkinleri bir istisnadır ancak Algonkin dillerinin ana vatanının güneyde mi yoksa daha güneyde mi olduğu şüphelidir.

(elle, bıçakla vb. ile yapılan eylem) ifade edilmesi; İngiliz Kolombiya'sı kıyılarında işaret zamirleri aracılığıyla zorunlu konum ayrımı; Eskimo ve Chukchee dillerindeki fiil kiplerinin benzerliği; Kwakiutl ve komşu Çimmesyan'daki özel adlar ve genel adlar arasındaki dilbilgisel ayrımdır.

Benzer Dilbilgisel Süreçlerin Bağımsız Kökenleri: Farklı dillerde bulunan dilsel bir özelliğin, her zaman tarihî bir aktarımdan kaynaklanmadığı, bağımsız olarak gelişebileceği de unutulmamalıdır. Dilbilgisel cinsiyet, Hint-Avrupa dillerinde ve Amerika'nın Pasifik kıyılarında görülür. Bizler, eski Avrupa dillerinde ve dünyanın her yerindeki birçok izole noktada çokluk ifade eden *biz* (orj. we) yerine, *I and you* "ben ve sen" ile *I and he* "ben ve o" arasındaki gibi daha mantıklı bir ikiliği birbirinden bağımsız olarak buluyoruz. Ayrıca beşlik tabanlı sayı sistemlerinin yaygın olduğunu ve çoğulu veya tekrarı (orj. repetition) ifade etmek için yinelemenin (orj. reduplication) sıklıkla kullanıldığını görüyoruz. Bu vakaların çoğunda tümüyle bağlantanın rol oynadığı düşünülemez. Bu olgu, genetik olarak ilgisiz olan hayvan veya bitki gruplarındaki paralel gelişmelere benzer.

Tüm bunlardan, tarihi bilinmeyen, birbiriyle uzaktan ilişkili birçok dil için, genetik ilişkileri konusunda kategorik bir yanıt verilemeyeceği sonucu çıkar. Çoğu durumda tarihsel ilişki varsayılmalıdır, ancak dillerin kaynaşmasıyla mı yoksa eski bir kökün farklı dallarıyla mı uğraştığımız konusu belirsiz kalacaktır.

Dillerin Dağılımı: Günümüzde, geniş bir alanı kapsayan bir dizi yakından ilişkili dil bulunmaktadır²⁵. Avrupa ve Asya'da Hint Avrupa ve Aryan dilleri; Asya'da Çince ve Türk dilleri; Hint ve Pasifik Okyanusları boyunca, batıda Madagaskar'dan doğuda Hawaii ve Paskalya Adası'na kadar Malayca ve ilişkili diller; Afrika'nın büyük bir bölümünde Bantu dilleri; Kuzey Amerika'nın doğusu ve batıya doğru Mississippi Nehri'ne ve ötesine uzanan Algonkin dilleri; Güney Amerika'nın doğusunun büyük bir bölümünde Karayip ve Aravak dilleri bunlara örnektir. Bu yaygın şekilde dağılmış dil gruplarının aksine görünüşe bakılırsa diğerleriyle ilişkisi olmayan, küçük alanlarla sınırlı başka diller de karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple sınırlı bir bölgede birçok dilin yer aldığı görülür. Bu tür alanlara, Kaliforniya ve Alaska'ya kadar Kuzey Pasifik kıyısı, Orta Amerika dâhil Meksika

²⁵ Meillet, A. ve Cohen, M. (1924), *Les Langues Du Monde*. Paris: Librairie Ancienne Edouard Champion.; Finck. F. N. (1909). *Die Sprachatamme des Erdkreises*. Leipzig, Berlin: B. G. Teubner.

Körfezi çevresindeki bölge, Güney Amerika And Dağları'nın etekleri, Japonya ve Sibiryâ üzerinden kuzeye doğru uzanan kuzeydoğu Asya ve Batı Sudan örnek teşkil eder.

Pek çok durumda, genişçe bir alanı kaplayan dil gruplarının, ancak son zamanlarda bu kadar geniş bir alana yayıldığını göstermek mümkündür. Avrupa'nın bazı kısımlarında Ari olmayan dillere sahip insanlar yaşamakta ve Akdeniz bölgesinde, nispeten geç bir döneme kadar özellikle Aryan kökenli diller bulunmamaktaydı. Bantu dilinin, ancak son zamanlarda Güney Afrika'ya yayıldığını gösteren sağlam kanıtlar vardır. Türkçe konuşan topluluklar tarihî zamanlarda Küçük Asya, Güneydoğu Avrupa ve Sibiryâ'ya yerleştiler. Arapça Hz. Muhammed zamanından sonra Mısır'a ve Kuzey Afrika kıyılarına taşındı. Çince etki alanını, büyük bir bölgeye kademeli olarak genişletti. Malay-Polinezya dil göçleri de son zamanlara aittir. Hem tarihî hem de muhtemelen tarih öncesi çağlarda çok sayıda dil ortadan kaybolmuştur. Ancak yeni söz dağarcığı, yeni dilbilgisi biçimleri ve yeni kategorilerle oluşturulmuş tamamen yeni bir dilin ortaya çıkışının tek bir örneğini bilmiyoruz. Çok erken devirlerde, genetik bir ilişki kurulamayan dillerin sayısının şimdi olduğundan çok daha fazla olduğu ve Sudan ya da Amerika'nın Pasifik kıyıları gibi büyük dilsel farklılaşma alanlarının muhtemelen tüm dünyada ilk zamanlarda var olan koşulları temsil ettiği fikri oldukça makul görünmektedir.

Burada bahsedilen büyük dilsel farklılaşmadan aralarında genetik bir ilişki olduğuna dair kanıt gösterilemeyen diller anlaşılmalıdır. Dilsel farklılaşma konusu bu dil gruplarının tek veya birden fazla kökene sahip olup olmadığı sorununa değinmez. Aralarında tarihî ilişki olmayan dillerde paralel gelişmelerin ortaya çıkması, *tiim* dillerin tek bir kökene sahip olması gerektiği fikrini olanaksız kılar.

Bu tabloyu insan türlerinin çeşitliliği ile kıyasladığımızda; erken dillerin sayısının, birbirinden belirgin şekilde farklı anatomik özelliklere sahip insan türlerinin sayısından çok daha fazla olması gerektiği fark edilecektir. Farklı anatomilere sahip bu insan türlerinden bazıları ortadan kaybolmuştur. Ancak genele bakıldığında tek tip türlerin, dillerin kapsadığından çok daha geniş alanlara yayılmış olduğu görülmektedir. Buradan erken bir dönemde farklı dillerin aynı türden insanlar tarafından konuşulmuş olması gerektiği sonucu çıkar. Demek ki, mevcut biçimleriyle aynı kaynaktan türetildiği kanıtlanabilen birden fazla erken dile sahip olan veya bu erken dilleri üreten ırk türleri olmalıdır. [Ancak] ırk ve dil kimliği, yakın ilişkiler kurulup akabinde dillerin yayılmasından önce izole olarak yaşamış gruplar için bile varsayılmaz. En eski devirlerde, bir dilin sahipleri veya yaratıcılarının aynı ırk türüne ait olduğu doğru

olmakla birlikte, bir dizi farklı dilin sahipleri veya yaratıcılarının aynı ırk türüne ait olması gerektiği de muhtemelen bir o kadar doğrudur.

Böylece, dilin diğer tüm kültürel davranışlarla benzer şekilde hareket ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü insanlığın tüm dünyaya yayıldığı ilk devirlerde, yerel özellik noktasında büyük bir kültür farklılaşması görülmektedir. Kültür tarihi, belirli kültürlerin daha geniş alanlar üzerinde baskın hâle geldiği ve karşılıklı etkilerin sayı ve yoğunluk olarak arttığı ölçüde yerel farklılıkların giderek azalmasıyla sonuçlanmıştır.

Kültür ve Dil: [Şimdiye kadar] dil ve kültür arasındaki ilişki konusunda pek çok şey söylenmiştir. Çoğu dilde felsefe biliminin genel ifadelerini dile getirmenin zor olduğu doğrudur. Çünkü dilbilgisel yapının dayattığı kategoriler çok özeldir. [Ancak] iptidai dillerin genelleştirilmiş kavramlar oluşturmadığı doğru değildir. Daha önce her ne kadar etraflıca düşünülüp tasarlanmasa da dillerde kullanılan kapsamlı genellemelerin örneklerini (s. 18) vermiştik. [Örneğin] *ağaç* için bir ad olmasa bile “ayakta duran uzun şey” anlamına gelen bir ifade olabilir. *Hava kapakçığı* için genel bir terim olmayabilir. Ancak “nefes almaya karşılık gelen şeyler” anlamında bir terimleri vardır. Genel olarak bakıldığında, uzmanlaşma derecesi kültürel ilgilere bağlı olacaktır. Kültürel açıdan gereksiz kategoriler bulunmazken kültürel açıdan önemli olanlar ise detaylandırılacaktır. [İngilizcede] bizim için kültürel olarak, anne veya baba tarafından akrabalık nispeten önemsizken kuşak önemlidir. Bu durum akrabalık terminolojimize yansır. Anne ve baba soydanlığı arasındaki ayrımın sosyal açıdan önemli olduğu kültürlerde, genellikle bu kavramlar için ayrı bir terminoloji olur. Kuşaklar dikkate alınmadığında, bu durum akrabalık terminolojisinde de göz ardı edilebilir. Bütün bu konularda, dil fazlasıyla esnek ve kültürün taleplerini takip eder. Bunun ispatı, yalnızca kendi dilimizde değil, aynı zamanda insanlar modern medeniyete aşına olup ona katılmaya başladığında, sözde ilkel dillerin geçirdikleri değişimlerde de bulunur. Kelime dağarcığı, genişleyen veya değişen faaliyetlere uygun olarak gelişir.

Değişimlerden bu denli etkilenen yalnızca kelime dağarcığı değildir. İptidai kültürlerde insanlar yalnızca gündelik deneyimlerden bahseder. Onlar erdemin, iyiliğin, kötülüğün ve güzelliğin ne olduğu hakkında tartışmaz. Toplumun eğitimsiz sınıfında olduğu gibi gündelik yaşamlarının talepleri, belirli kişiler tarafından belirli durumlarda gösterilen erdemlerin; kabile üyelerinin iyi ya da kötü eylemlerinin veya bir erkeğin, kadının ya da nesnenin güzelliğinin ötesine geçmez. Soyut fikirlerden bahsetmezler. Buradaki mesele daha çok, dillerinin soyut fikirlerin ifadesini imkânsız kılıp kılmadığıdır.

[Bu noktada] yerlileri kendi inançlarına döndürme arzusuyla onların dillerini öğrenmeye mecbur kalan misyonerlerin, öyle ya da böyle kendi soyut fikirlerini yerlilere öğretmek amacıyla dilin imkânlarını sonuna kadar zorlamak durumunda kalmaları ve böylelikle bunu her zaman yapmanın ve anlaşılmanın mümkün olduğunu görmeleri bahsedilmeye değerdir. Muhtemelen genel fikirleri geliştirmeye yönelik yöntemler her zaman mevcuttur. Ancak bu yöntemler kültürel gereksinimler yerlileri, onları ortaya çıkarmaya zorladığında kullanılırlar.

İptidai dillerde, İngilizcede sıfat gibi kullanılan unsurların zaman zaman isimler tarafından ifade edildiğini görmek önemlidir. Fakir birisi sefalet sahibi veya hasta birisi hastalık sahibi bir kimse olarak ifade edilebilir ve bu vasıfların somut bir nesne olarak düşünülmesine gerek yoktur.²⁶ Hastalık kavramı çoğu zaman bu şekilde anlaşılır, ancak yoksulluk ve boyut kavramları öyle değildir. Vancouver adasındaki Kwakiutl yerlilerinin bir kıza “kadınlığına göz kulak ol” demesi, Eskimoların bir nesnenin küçüklüğü veya büyüklüğünden bahsetmesi ya da Dakota yerlilerinin güç ve iyilikten bahsetmesi gibi örneklerde, cümle yapısının sık sık soyut isimlerin kullanılmasını gerektirdiği durumlar da karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda, dilleri kültürel gelişmeyi engelleyen veya destekleyen bir unsur olarak düşünmek doğru bir tutum değildir. Daha ziyade, dilin kültürel durumun bir yansıması olduğu ve gelişiminde kültürün gerekliliklerinin rol oynadığını söylemek gerekir. Ancak başka bir açıdan dil de kültür üzerinde bir etki yaratır. Kelimeler ve cümleler kültürel tutumların birer sembolüdür ve diğer sembollerin karakteristik özelliği olan aynı türden duygusal çekiciliğe sahiptir. Terimlerin değişen içeriklerine bakılmaksızın bir tanrı veya ayinin adı, onursal bir unvan, siyasi veya dinî örgütlenmelere kısa ve öz bir değer katan bir terim, bir halkın tutkularını artırma gücüne sahip olabilir. Her ne kadar özgürlük veya demokrasi kavramları artık tanınmayacak kadar değişmiş olsa da, *özgürlük* ve *demokrasi* kelimeleri bizler için büyük bir cazibeye sahiptir. Bu tür söz ve sembollerin kitleleri harekete geçirme veya mevcut kurumları istikrara kavuşturma gücü hafife alınmamalıdır. *God wills it* ‘Bunu Tanrı istiyor’ şeklindeki Haçlı nidası; *imparator*, *kral* ve *kraliçe* terimlerini çevreleyen hale; millî marşların ve hatiplerin boş cümlelerinin verdiği ilham kültürü şekillendiren güçlerdir. Bu durumun tamamen dilbilimsel bir olgu olduğunu varsaymak hata olur. Bu daha çok bir sembolizm örneğidir ve bu bağlamda düşünülmelidir.

²⁶ Boas, F. (1911). “a.g.e.”, s. 657.

Dilbilgisel yapının ayrıntıları kültürün diğer yönlerinden biraz uzak bir alan olsa da tarihi rekonstrüksiyon için değeri oldukça açıktır. Yukarıda erken göçlerin dilsel kanıtlarla nasıl takip edilebileceğini gördük. Diğer kültürel olgular da dile yansımıştır. Kopya sözcükler, belirli bir dokuma tarzının veya bir aletin yabancı bir sözcük ile adlandırıldığı örneklerde olduğu gibi belirli kültürel ilişki türlerini gösterebilir. Avrupa dillerinde bu tür etimolojik ilişkiler, kültür tarihindeki olayları gösterir. Bu husus, Yunancanın Latince üzerinde, Latincenin ise modern Avrupa dilleri üzerindeki etkisiyle ve tüm Avrupa dilleri tarafından devralınan çok sayıda yabancı kelimenin eklenmesiyle örneklenebilir. Daha ilginç olanı, mevcut veya geçmiş koşulları ifade eden kültürel olguların dilbilimsel yansımalarıdır. Bu konuya daha önce akrabalık terimlerinin sınıflandırılmasında atıfta bulunduk. Bunlar günümüzde yaygın ve geçerli olmalarını gerektirmeksizin aile üyelerinin birbirine karşı davranışlarının çeşitli yönlerini temsil eder. Akrabalık terimleri toplumsal örgütlenme anlayışımızın olmazsa olmazıdır. Tanımları bize ailenin şimdiki veya geçmiş yapısı hakkında bir fikir verir. Sistemdeki tutarsızlıklar, tarihsel değişiklikleri veya mevcut fikir çatışmalarını gösterebilir. Benzer şekilde, diğer terimlerin açık tanımları, kültürel verileri ortaya çıkarabilir. Genelde “ruh” (orj. soul) olarak çevrilen terimler, içerik bakımından önemli ölçüde farklılık gösterir ve kapsamlarının doğru bir şekilde tanımlanması, dinî kavramların anlaşılması için zorunludur. Aynı şey doğaüstü kavramlar için de geçerlidir. İnanç sistemleri üzerine araştırma yapanlar tarafından genel anlamda kullanılan, *manitu*, *wakanda*, *mana* ve *tabu* gibi sözcüklerin anlamı, her kültürde kendine özgü çağrışımlara sahiptir. [Ayrıca] onlar tek tek kabilelerin tutumları ve doğaüstünün çeşitli yönlerini ifade etmek için kullanılan kelimelerin temsil ettiği fikirlerin özenli bir analizi olmadan anlaşılabilir. Yerel terimlerin yaklaşık olarak karşılık gelen İngilizce terimlere veya başka herhangi bir dile yavan bir şekilde çevrilmesi ve bunlara göre yapılan psikolojik tahliller genellikle ciddi yanlış anlamaların nedenleridir²⁷.

Metaforik anlatımlar veya ifadelerdeki kinayeler gibi dilbilimsel yapılar da bu konuda aydınlatıcıdır. Vücudun doğal işlevleri üstü kapalı bir şekilde örtük kelimeler aracılığıyla ifade edildiğinde (dışkılamak (orj. to defecate) yerine “hacet görmek” (orj. to go out) veya evlenmeden beraber yaşamak (orj. to cohabit) yerine “birlikte kalmak” (orj. to be near) gibi), insanların bu işlevlere karşı almış

²⁷ Kelimelerin gerçek anlamının dikkatli bir analizine yönelik ilginç bir girişim, *Navaho Dili Etimolojik Sözlüğü*'dür (The Franciscan Fathers, St. Michaels, Arizona, 1910.)

olduğu tavırlara ışık tutulmuş olur. Aynı şekilde *ölmek* (orj. to die) yerine “yolun sonuna gelmek” (orj. to go to the and), *hasta olmak* (orj. to be sick) yerine “yataklara düşmek” (orj. to lie down) gibi örtük değişimler inanç ve tutumlar hakkında fikir verirler.

Metaforlar, bilinir ve güncel olduğu sürece, genel olarak insanların zihninde mevcut olan temaların göstergesidir. Şayet şeytan ve cadılardan bahsettiğimizde olduğu gibi simgeselleştirilirse, en azından geçmişte, bu fikirlerin insanlar için önemli olduğunu gösterir. Örneğin, Kuzeybatı Kızılderililerinin sahip olduğu *Is this war, father?* “Bu bir savaş mı baba?” ifadesi, bir masaldan alınırdır ve onu aktaran kişinin büyük bir sıkıntı içinde olduğu anlamına gelir. Ya da Dakota yerlileri yarık bir damağa sahip olduğu söylenen efsanevi düzenbazı kastederek *Did you not know that he had a striped palate?* “yarık bir damağı olduğunu bilmiyor muydun?” dediğinde, bu söz, atıfta bulunulan kişinin düzenbaz olarak tanındığı anlamına gelir. Bu imalar Afrika’nın pek çok yerinde olduğu gibi çoğunlukla atasözlerinde bulunur.

Eğer onların yazıya geçirilmemiş şiir ve anlatılarını yerli edebiyat terimiyle ifade edebilirsek, bu yerli edebiyat biçiminin anlaşılması için dilin tam anlamıyla bilinmesinin zorunlu olduğu açıktır. Çünkü bu yapılmaksızın işitenin estetik anlayışına hitap eden unsurların değeri kavranamaz.

SONUÇ

Bu çalışma, 1938 yılında Franz Boas’ın editörlüğünde yayımlanan *General Anthropology* adlı kitabın “Language” adlı bölümünün dilimize çevirisidir. Onun fikir ve çalışmaları, çağdaş antropoloji biliminin Amerika Birleşik Devletleri’nde yerleşmesine öncü olmakla kalmamış, insanı her yönüyle konu edinen diğer bilim alanlarına da rehberlik etmiştir.

F. Boas, pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmasında da kültürel olayları, tümevarımcılık ve seçmeci yaklaşımı bir arada kullanarak ele almıştır. Onun kültürü, ırk ve dil gibi etkenlerden bağımsız bir olgu olarak gördüğü ve insana ait konularda temel belirleyici konumuna yerleştirdiği açıktır. Amerikan yerlileri üzerine yaptığı çalışmalar ile dilin toplumsal yaşama etkilerini inceleyen dilbilimsel antropolojinin temellerini oluşturmuştur. Yukarıda pek çok örneği, Kuzey Amerika yerlileri ve onların dilleri üzerinden vermesi bu alandaki antropolojik çalışmalarının sonucudur. Çeşitli diller üzerine ses, kelime ve söz dizimi alanında ortaya koyduğu tespitler E. Sapir ile B. L. Whorf’un dilsel görelilik hipotezini ortaya atmasına kaynaklık etmiştir.

Antropolojiyi bir doğa biliminden ziyade tarih bilimi olarak gören ve mevcut tutumunu insanı konu edinen tüm alanlara genişleten bu derece önemli ve etkili bir bilim adamının, kültür ve dil üzerine dikkate değer fikirler ortaya koyduğu yukarıdaki çalışmasının dilimize aktarılması gerekliydi. Geç kalınmış olsa da bu durumun metnin değerinden bir şey eksiltmediğini ifade etmeliyiz.

KAYNAKÇA

- Alverdes, F. (1927). *Social life in the animal world*. New York: Harcord Brace and Company Inc.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Boas, F. (1911). Handbook of American Indian languages. *Bulletin of the Bureau of American Ethnology*, 40, I. Washington: Government Printing Office.
- Bogoras, W. (1904-1909). The chukchee. *The Jesup North Pacific Expedition*, C. 7, 74, Leiden: Brill - NewYork: G.E. Strechert.
- Conant, L. L. (1893). Primitive number systems. *Annual Report of the Smithsonian Institution*, Washington: Government Printing Office.
- Finck, F. N. (1909). *Die sprachatamme des erdkreises*. Leipzig, Berlin: B. G. Teubner.
- Hihner, H. (1914). *Schallnachahmung, wortschopfung und bedeutungswandel*. Halle: Max Niemeyer.
- Jespersen, O. (1923). *Language*. NewYork: Hanry Holt and Co.
- Mallery, G. (1881). Sign language among North American Indians. *Annual Report of the Bureau of Ethnology*, C. 1, 263-552, Washington: Government Printing Office.
- Meillet, A. ve Cohen, M. (1924). *Les langues du monde*. Paris: Librairie Ancienne Edouard Champion.
- Sapir, E. (1921). *Language: an introduction to the study of speech*. NewYork: Harcourt, Brace.
- Sturtevant, E. H. (1917). *Linguistic change: an introduction to the historical study of language*. Chicago: Universty of Chicago Press.

-
- Swanton, J. R. (1911). Haida. *Handbook of American Indian Languages, Bulletin of the Bureau of American Ethnology* 40, I, 205. Washington: Government Printing Office.
- Thalhitzer, W. (1911). Eskimo. *Handbook of American Indian Languages, Bulletin of the Bureau of American Ethnology* 40, I, 998. Washington: Government Printing Office.
- Tylor, E. B. (1865). *Researches into the early history of mankind*. London: John Murry.
- Vendryes, J. (1925). *Language*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Wundt, W. (1900). *Volkerpsychologic. Die Sprache*. Leipzig: Wilhelm Engelmann.